

Krstionica u Zadru

Pavuša Vežić

Zavod za zaštitu spomenika kulture, Zadar

Izvoran znanstveni rad – 726.596.033.1

24. travnja 1986.

O krstionici u Zadru, (crtež 10.) pisali su mnogi autori,¹⁾ a najopsežniji rad, popraćen s nekoliko crteža i fotografija, objavio je Č. M. Iveković.²⁾ Za ratnih razaranja 1943. godine krstionica je stradala pogođena bombom. Do danas su ostali sačuvani tek niski ostaci njezina zida. Sedamdesetih godina oni su istraženi i konzervirani. Izvještaj o istraživanju podnio je I. Petricioli,³⁾ a o zaštitnom zahvatu P. Vežić.⁴⁾ No, dio izvorne dokumentarne građe, nacрта iz prošlog vijeka te Ivekovićevih originalnih crteža, dosad nije objavljen. Kako je riječ o vrijednim dokumentima posebno

Krstionica u Zadru je starokršćanska građevina. Pripada episkopalnom kompleksu razvijenom na obodu rimskog foruma koji je raspoređom svojih zidova i pravaca predodredio i raspored građevina. Stradala je za ratnih razaranja Zadra 1943. godine. Stoga su osobito vrijedni stari dokumenti o njoj, posebno arhitektonski crteži iz prošlog i početka ovog stoljeća. Zahvaljujući njima, moguće je grafički rekonstruirati visinu građevine, zatim dio kojim je bila spojena s katedralom i neke druge pojedinosti.

Zbog posve originalne forme ove građevine nije moguće upozoriti na nekakav neposredni uzor njenom obliku. Po strukturi prostora i konstrukcija, krstionica je moguće vezati uz starokršćansku epohu 4. ili 5. st.

U Dalmaciji postoji niz šesterolisnih građevina kojima su oblik i veličina neobično slični zadarskoj krstionici. Radi se o grupi preromaničkih kapela podignutih po uzoru na ovaj baptisterij. O tome svjedoči njihova forma, dimenzije i posebno rasprostranjenost: u Zadru se nalaze dva primjera grupe, na zadarskom širem području još pet, a izvan tog kruga tri primjera. Sve to upućuje i na pretpostavku o jednom ateljeu iz kojega je tip građevine preuzet i radionici koja ga je usvojila i prenosila.

značajne građevine našeg nasljeđa, koristim se mogućnošću njihova publiciranja, te objavljuvanja novih crteža, dobivenih prožimanjem podataka s fizički sačuvanih dijelova krstionice i onih zabilježenih na ranijim nacrtima. To ujedno pruža priliku za novu analizu odnosa njezina oblika prema sličnim formama antičkih i kasnoantičkih građevina, u prvom redu baptisterija, te konačno odnosa prema rasprostranjenom tipu šesterolisne ranosrednjovjekovne crkvice u Dalmaciji.

Najstariji crteži krstionice u Zadru nastali su u prošlom vijeku. Nalaze se među projektima vezanim za preuređivanje biskupove palače. Prvi su među njima oni iz 1823. godine, a izradio ih je P. Hatzinger. Njima je zabilježen tlocrt donjeg i gornjeg dijela baptisterija (slika 11 i 12). Slične je crteže izradio A. L. de Romanò 1825. godine (slika 13). Treću seriju nacрта napravio je F. Haelzel 1829. godine. Radi se o uredno crtanim i kotiranim tlocrtima prizemlja, krova i tambura (slika 14 i 15). Crteži su izrađeni u mjerilu te opisani starim austrijskim mjerama. Osim njih postoje i radni, prostoručni crteži, također kotirani. Osobito je vrijedan onaj što pokazuje lice krstionice. (Slika 16). Svi se čuvaju u Historijskom arhivu u Zadru.⁵⁾ Situacioni plan katedralnog sklopa, koji je objavio R. Eitelberger 1861. godine, donosi krivo postavljen vanjski opseg baptisterija. Tim se nacrtom kasnije koristio T. G. Jackson 1887. godine. Na svom planu sklopa Gerber je 1912. godine pravilno nacrtao baptisterij. Konačno, 1916. godine uslijedili su Ivekovićevi snimci krstionice. Napravljeni su u mjerilu 1:50 i k tome kotirani. Radi se o tlocrtu donjeg i gornjeg dijela građevine, o

¹ R. Eitelberger, *Die mittelalterlichen Kunstdenkmäler Dalmatiens*, Beč 1861.

C. G. Bianchi, *Zara cristiana*, sv. 1, Zadar 1877.

T. G. Jackson, *Dalmatia, the Quarnero and Istria*, sv. 1, Oxford 1887.

G. Sabalich, *Guida archeologica di Zara*, Zadar 1897. V. Brunnelli, *Storia della città di Zara*, Venecija 1913.

W. Gerber, *Altchristliche Kulturbauten Istriens und Dalmatiens*, Dresden 1912.

N. Cambi, *Problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali*, Materijali, sv. 12, Zadar 1972.

N. Klaić – I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409*, *Prošlost Zadra*, sv. 2, Zadar 1976.

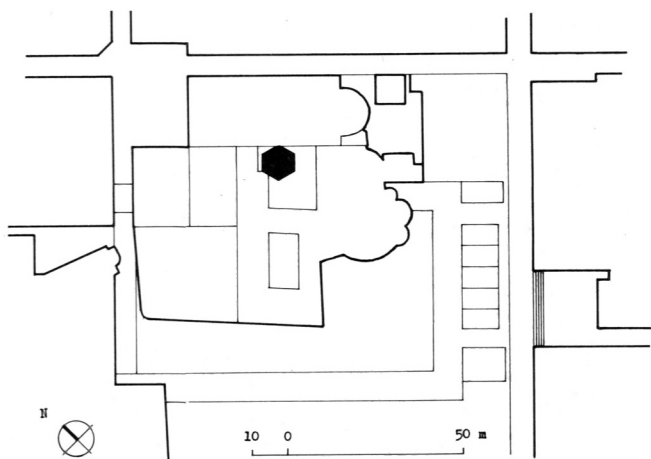
M. Suić, *Prošlost Zadra*, sv. 1, Zadar 1981.

² Č. M. Iveković, *Krstionica kod stolne crkve sv. Stošije i vrijeme građenja njezina i crkve sv. Donata*, Rad JAZU, sv. 258, Zagreb 1937.

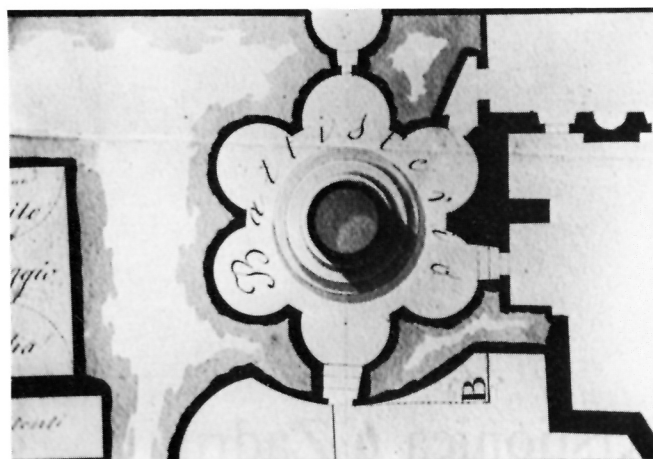
³ I. Petricioli, *Contribution à la recherche de la plus ancienne phase de construction de la cathédrale de Zadar*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, br. 77, Split 1984, str. 243-250.

⁴ P. Vežić, *Obnovljena krstionica*, Narodni list, Zadar, 1. svibnja 1979.

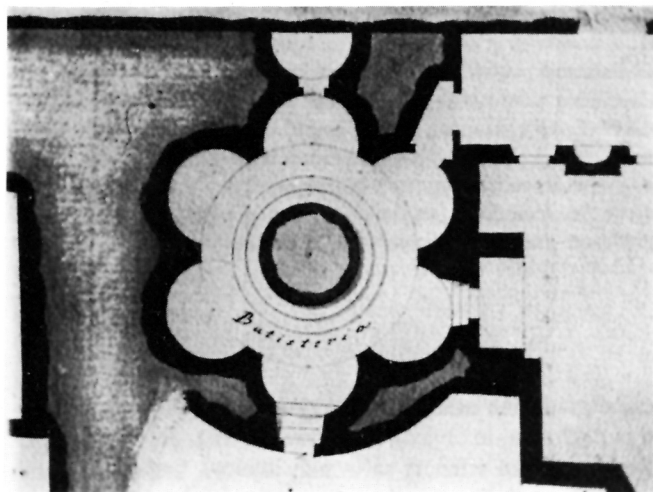
⁵ Historijski arhiv u Zadru, Inventar nacрта građevinskih objekata, II

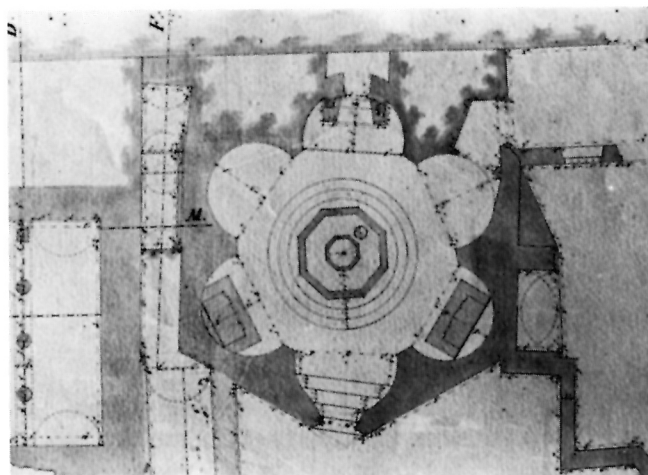
10. Položajni nacrt episkopalnog kompleksa u Zadru, s posebno obilježenom krstionicom, današnje stanje

13. Tlocrt prizemlja krstionice, detalj šireg Romanòvog plana iz 1825. godine, (Historijski arhiv u Zadru)

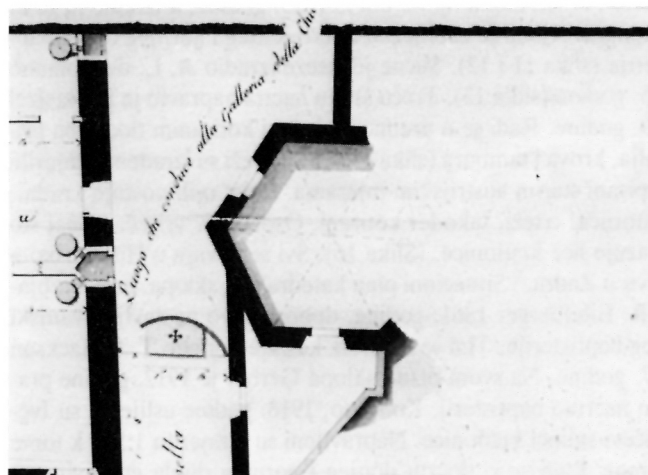

11. Tlocrt prizemlja krstionice, detalj šireg Hatzlingerovog plana iz 1823. godine, (Historijski arhiv u Zadru)

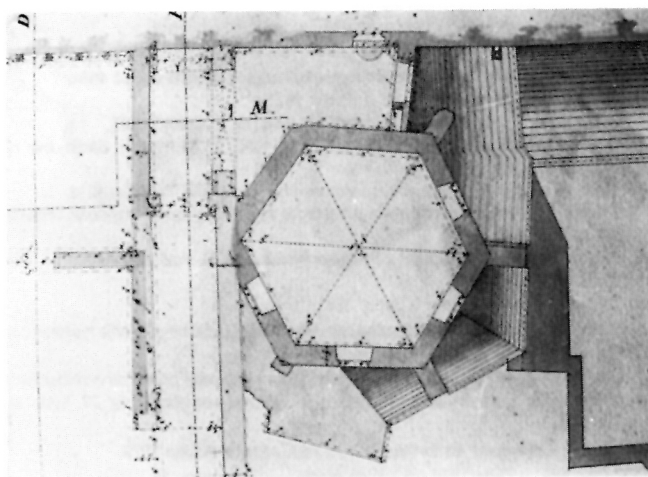

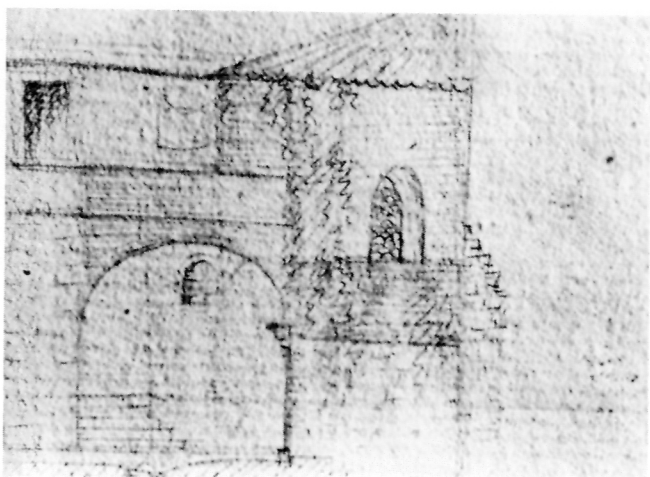
14. Tlocrt prizemlja krstionice, detalj šireg Haelzelovog plana iz 1829. godine, (Historijski arhiv u Zadru)

12. Tlocrt tambura krstionice, detalj šireg Hatzlingerovog plana iz 1823. godine, (Historijski arhiv u Zadru)

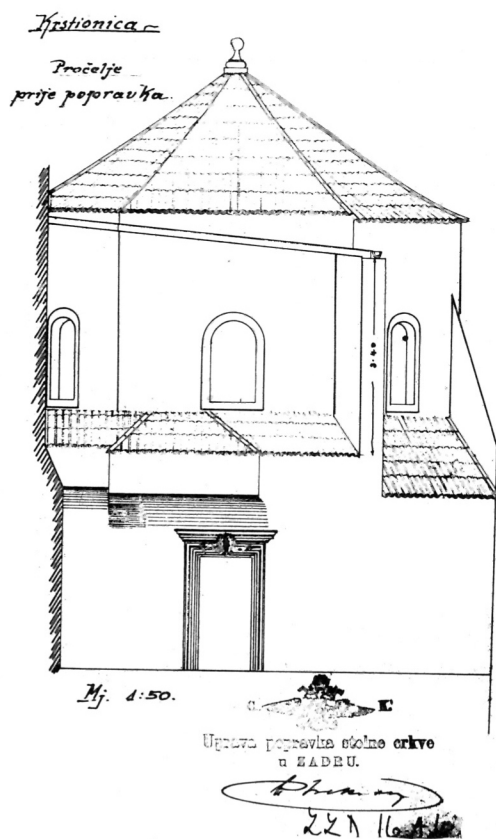

15. Tlocrt tambura krstionice, detalj šireg Haelzelovog plana iz 1829. godine, (Historijski arhiv u Zadru)

16. Dio krstionice s prozorom i tranzenom na tamburu, radna skica iz dvadesetih godina 19. st. (Historijski arhiv u Zadru)

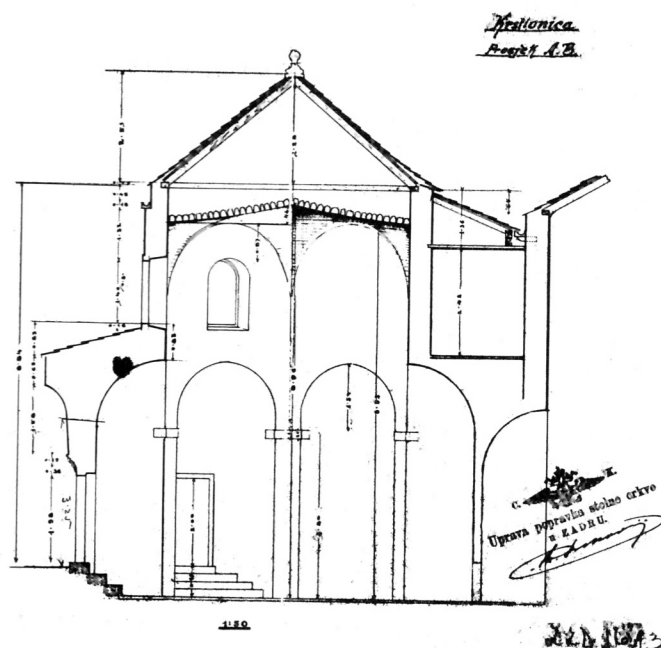

17. Pročelje krstionice, Ivekovićev crtež iz 1916. godine (Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru)

presjeku po osi okomitoj na južni zid katedrale te o nacrtima lica južnog dijela krstionice (slike 19, 20, 18 i 17). Ozalitne kopije tih crteža čuvaju se u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zadru. Međutim, uz članak Ivekovićev ti snimci nisu objavljeni, već crteži koje je arhitekt M. Pilar priredio za tisak, i to u mjerilu 1:200. Tu je objavljen i presjek po osi paralelnoj s južnim zidom katedrale, te valja pretpostaviti kako je među izvornim Ivekovićevim crtežima bilo i više snimaka negoli zasad znamo. Planovi koje su za međuratnog razdoblja izradili talijanski konzervatori, u odnosu na krstionicu, ne donose niti jedan novi podatak. Uredan snimak tlocrta već razorenog baptisterija izradio je 1969. godine inž. V. Donassy. Potom su 1972, 1978. i 1982. godine uslijedili snimci koje je, u mjerilu 1:25, izradio P. Vežić.⁶ Radi se o tlocrtu zida i temelja krstionice s ostacima zidova antičkih taberni, te o presjecima po dužoj i kraćoj osi i presjecima kroz bočne prostore uz krstionicu (crteži 21, 23 i 22).

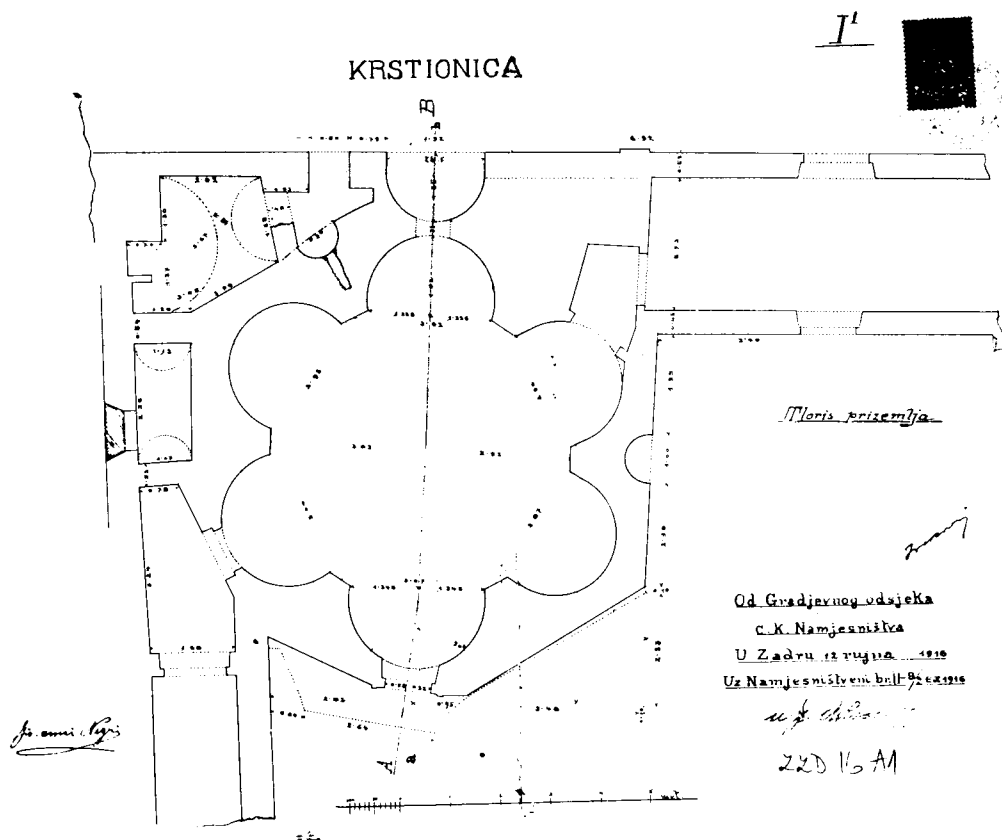
Vjerojatno najstariju fotografiju krstionice izradio je zadarski fotograf T. Burato, a objavljena je u albumu oko 1900. godine.⁷ Bilježi stanje gornjeg dijela građevine, pogled s istoka. Tu je sliku kasnije objavio, najprije V. Brunelli, a potom i Č. M. Iveković. Vrlo stari snimak čuva se u fototeci Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Radi se o pogledu iskosa, s prozora na katu biskupova dvora te o širokokutnom objektivu, tako da se vidi cjelina građevine (slika 24). U Ivekovićevoj mapi o arhitekturi i skulpturi u Dalmaciji, te u njegovom članku o krstionici, objavljeno je nekoliko vrlo vrijednih fotografija dijelova te građe-

18. Presjek kroz krstionicu, Ivekovićev crtež iz 1916. godine (Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru)

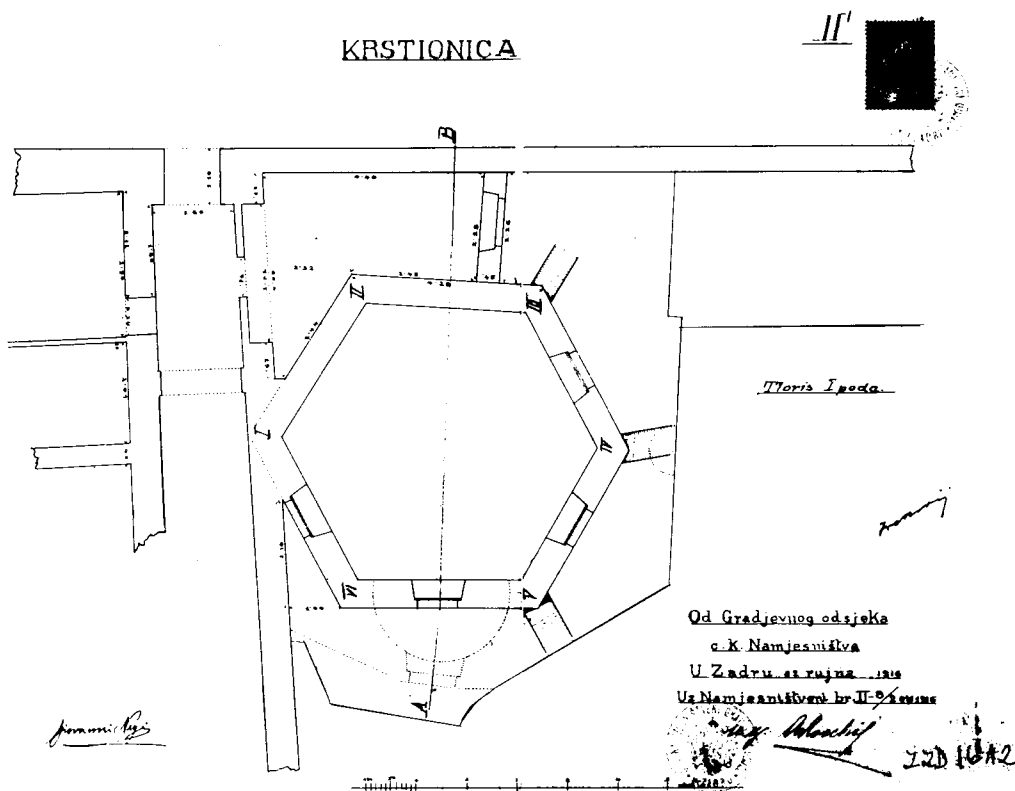
⁶ Planoteka Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zadru

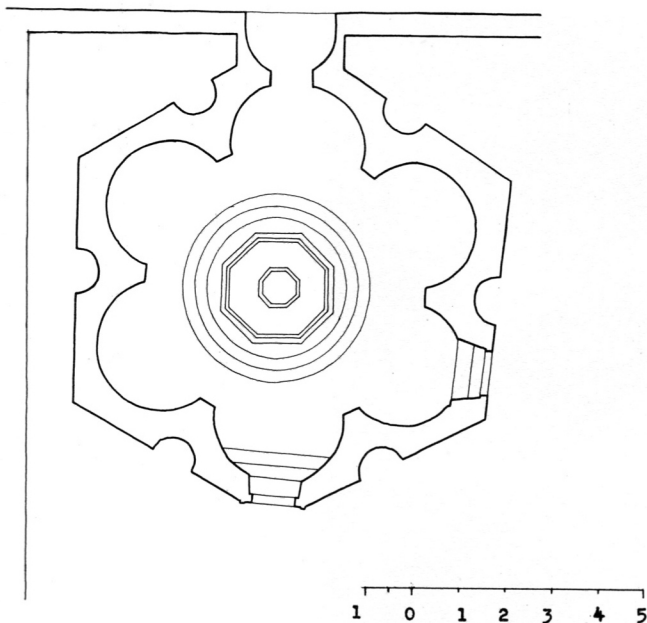
⁷ Fototeka Arheološkog muzeja u Zadru

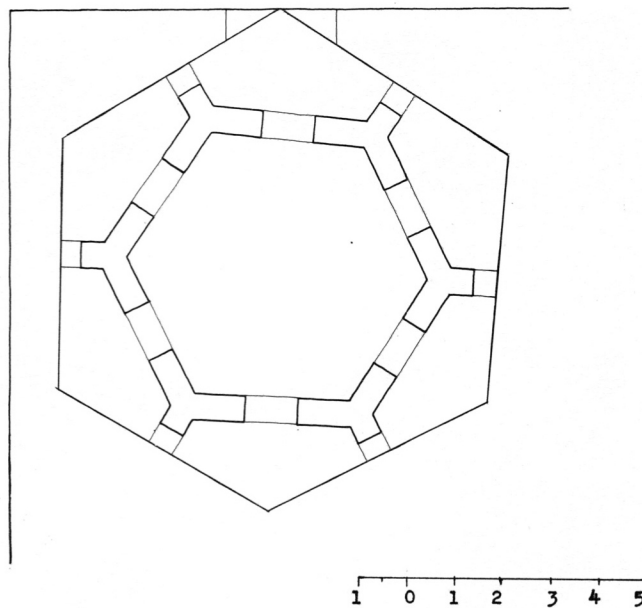
19. Tlocrt prizemlja krstionice, Ivekovićev crtež iz 1916. godine, (Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru)

20. Tlocrt tambura krstionice, Ivekovićev crtež iz 1916. godine (Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru)

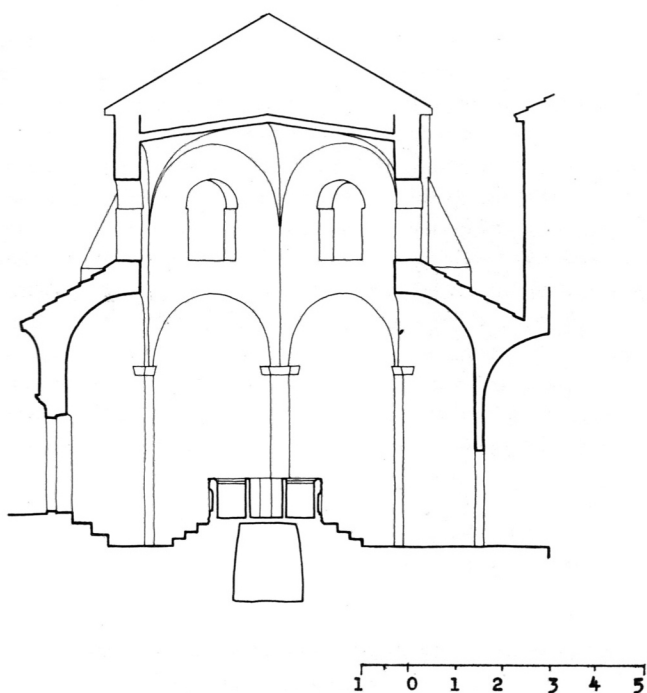
21. Tlocrt prizemlja krstionice, grafička rekonstrukcija stanja u 15. st. (U podu se prvotno nalazila križna piscina, a kasnije je nad njom izgrađeno romaničko kružno stubište s osmerokutnim zdencem. Vidi: I. Petricioli, *Dva priloga povijesti zadarske katedrale*, Peristil, sv. 22, Zagreb 1979), mjerilo 1:200

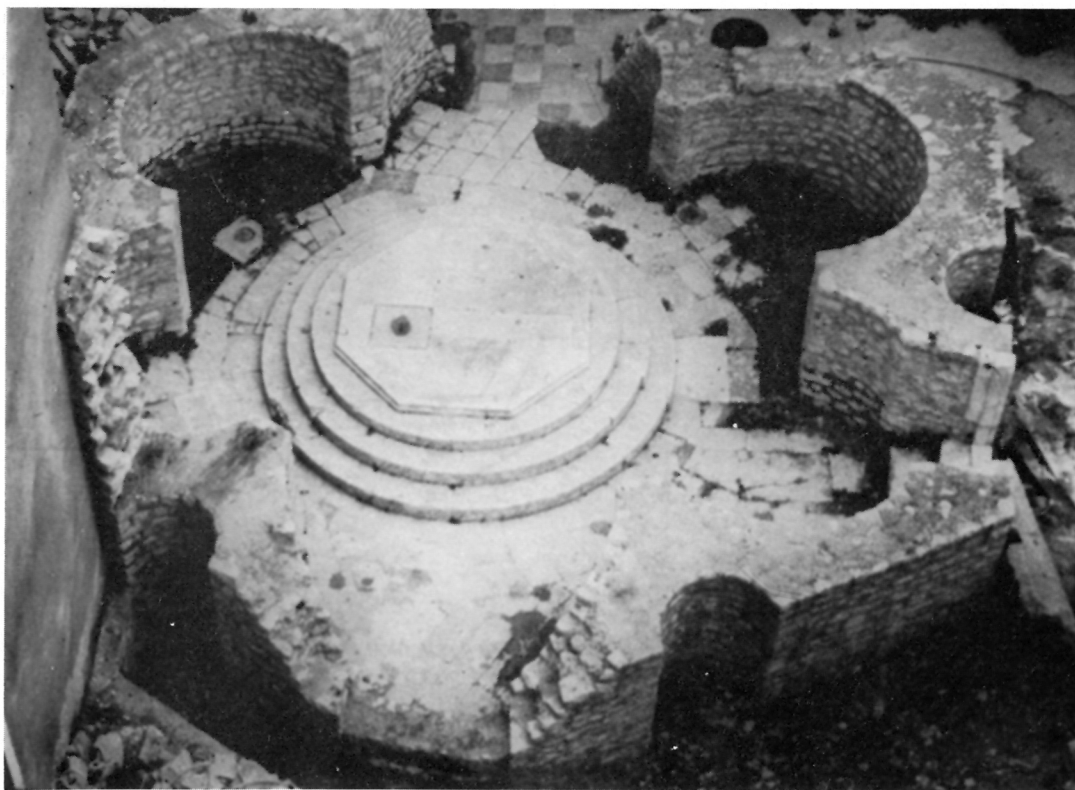

23. Tlocrt tambura krstionice, grafička rekonstrukcija izvornog stanja, mjerilo 1:200

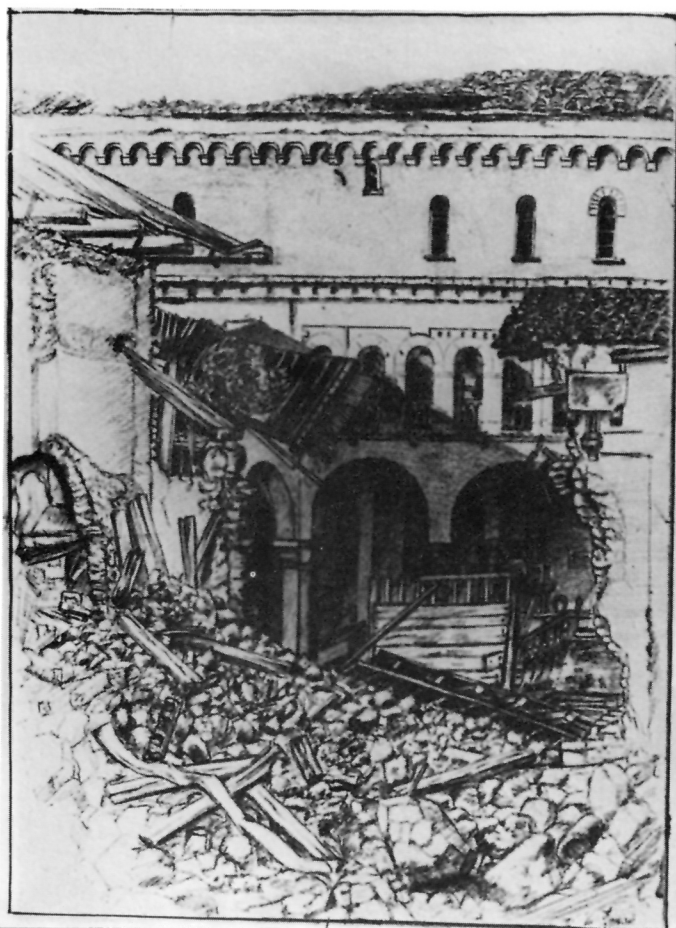
24. Pogled na krstionicu s jugoistika, stanje koncem 19. ili početkom 20. st., (Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu)

22. Presjek kroz krstionicu, grafička rekonstrukcija stanja u 15. st. (Izvorna razina poda bila je oko 20 cm niža od ovdje zabilježeno srednjovjekovne), mjerilo 1:200

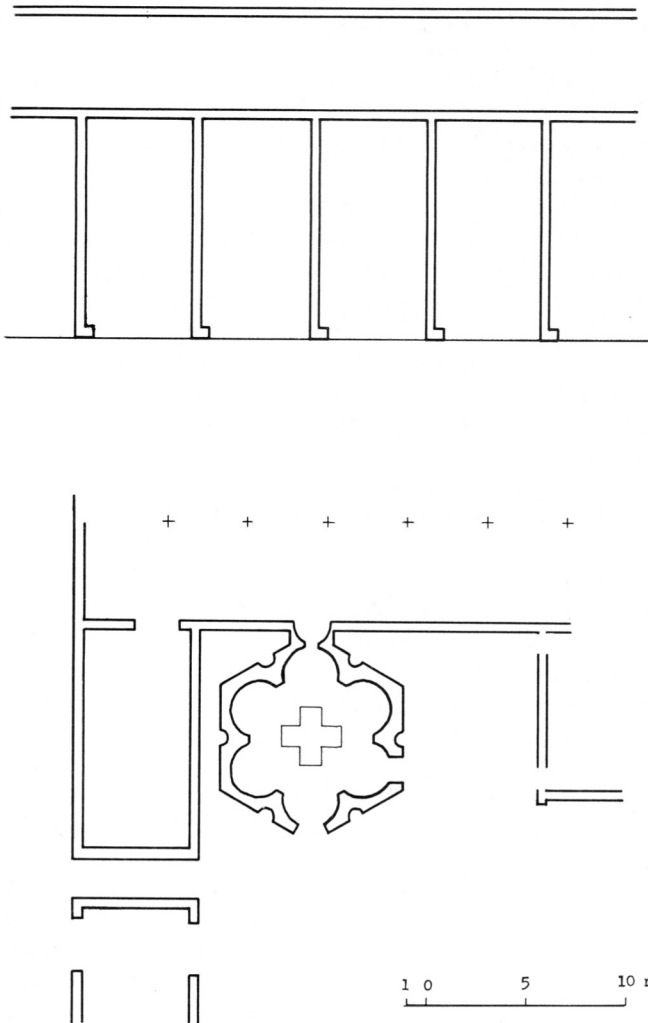
25. Ostaci krstionice očišćeni i konzervirani zahvatom iz 1979. godine, (Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru)

vine prije i za vrijeme radova na njezinoj konzervaciji. Radi se o snimcima unutrašnjeg i vanjskog prostora.⁸⁾ Vrijedan snimak unutrašnjosti oko 1920. godine izradio je Alinari,⁹⁾ a objavio ga je kasnije I. Petricioli. Stanje krstionice nakon konzervatorskog zahvata, koji su dovršili talijanski konzervatori, objavio je C. Cecchelli.¹⁰⁾ Mnogobrojni snimci razvalina, njihovih istraživanja i konzerviranja čuvaju se u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zadru (slika 25 i 26).

U vezi s odnosom krstionice prema neposrednom prostoru u kojemu je nastala, valja istaknuti dvije bitne spoznaje do kojih se došlo novijim istraživanjima na prostoru episkopalnog kompleksa. Prvo je: pravilan redosljed i ortogonalni raster zidova i pravaca na sjevernom obodu bivšeg antičkog foruma, nad kojim je izrastao cijeli episkopalni kompleks, i drugo, nalijeganje rasporeda građevina episkopalnog kompleksa na mrežište i zidove tog dijela forumskog sklopa. Shodno tome, i baptisterij se našao strogo postavljen u rasporedu čestica tog naslijeđenog katastra, točno u prostoru dviju njegovih jedinica. Tako su na predjelu krstionice otkrivena četiri zida bivših taberna. Onaj sa zapadne strane visoko je sačuvan i pripada taberni koja je preuređena stajala u funkciji katedralnog sklopa.¹¹⁾ Onaj s istočne nisko je sačuvan, ali nije isključena mogućnost da je i on bio živa međa u pro-

26. Ostaci krstionice zatrpani razvalinama nakon ratnih razaranja, (Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru)

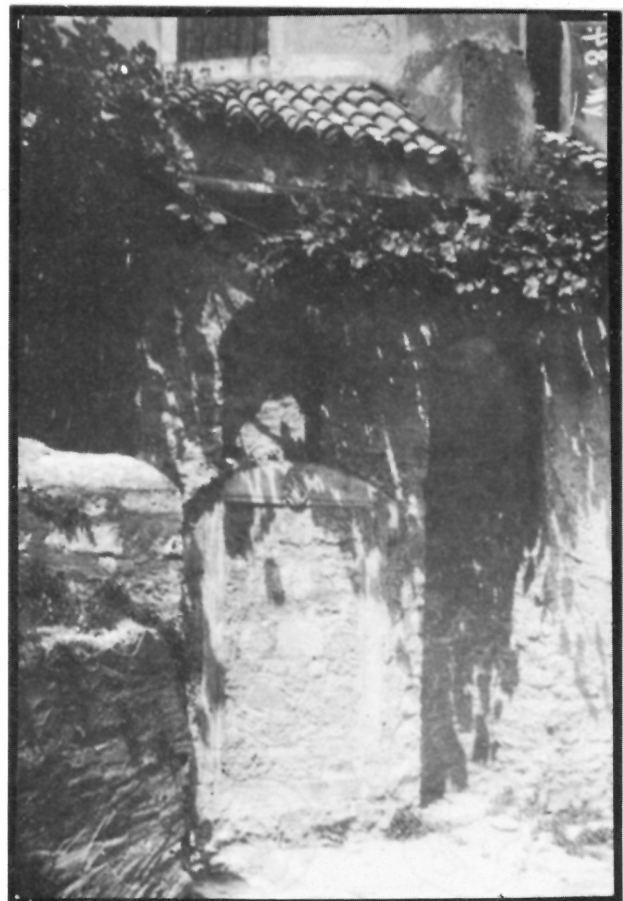

27. Raspored dijela antičkih taberni na forumu u Zadru i odnos krstionice prema njihovom redu

storu s ove strane krstionice. Treći je otkriven posred njezina prostora, a četvrti je potez začelnog zida taberni. Dakle, nova je građevina locirana točno u prostoru dviju starih. Svojom bočnim zidovima podjednako je udaljena od njihovih, a svojom je osi duga točno za dužinu taberna (crtež 27). Naravno, ona je tako strogo postavljena u općoj dispoziciji prema naslijeđenom rasteru. Međutim, njezin je položaj u prvom redu ovisan o namjeni koju je imala u katedralnom sklopu. U ovisnosti s njom, nastali su i određeni otkloni po strogom ortogonalnom redu u kojemu je smještena, te prema idealnom geometrijskom obliku od kojega je nastala.

Svojem položajem u episkopalnom kompleksu krstionica u Zadru, kao i one u sličnim sklopovima, slijedi liturgijska pravila kulta i vremena u kojemu je nastala. Stoga je izvedena kao zasebna građevina, tek jednim uglom prislonjena na katedralu i odmaknuta od konsignatorija. Iz spomenutog su slijeda potekla i sva pojedinačna rješenja njezina oblika. Neka je, zbog preuređivanja i razaranja građevine u prošlosti, danas teško sa sigurnošću objasniti. Tako npr. sam spoj s katedralom, ili pak izvorni raspored vrata na krstionici. U vezi s prvim, čini se da je rješenje bila obla niša na južnom zidu katedrale, vratima povezana sa sjevernom apsidom baptisterija. Nacrt iz 1829. godine ne donosi tu nišu (slika 14), ali svi ostali planovi, stariji i mlađi, donose njezin oblik. Štoviše, Iveković svojim presjekom bilježi i njezinu visinu i oblik svod kojim je bila natkrivena (slika 18). Vjerujem kako valja odbaciti mogućnost izmišljanja svih tih podataka. Niša je zacijelo postojala i bila izravni spoj crkve s krstionicom, ali je u prošlom vijeku već djelomično ili posve zazidana. Na planovima iz 1823. i 1825. godine zabilježena su čak i vrata između nje i konhe u baptisteriju, iako se u to doba katedrali, kao i bivšem konsignatoriju, prilazilo i pretprostorom prislonjenim uz južni zid crkve (slika 11 i 13). Njemu se pristupalo kroz vrata u susjednoj konhi s istočne strane. Ta su vrata očito naknadno probivena. Znatno su starija

26. Istočno lice krstionice, vrata s Valaressovim grbom i zazidani prozor nad njima, (Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu)

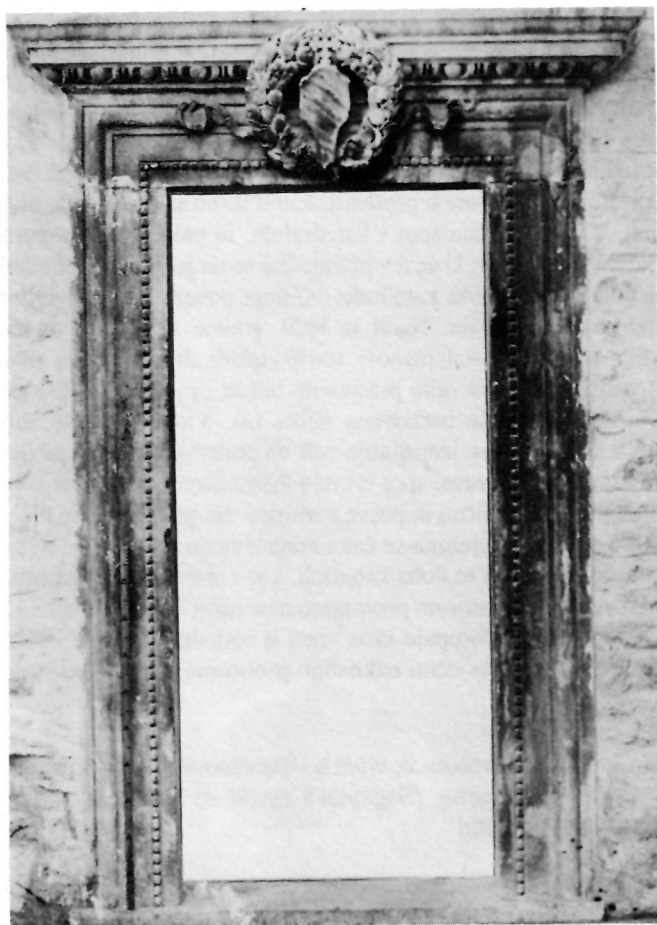

⁸ Č. M. Iveković, *Građevinski i umjetnički spomenici Dalmacije*, Beograd 1928.

⁹ Fototeka Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zadru

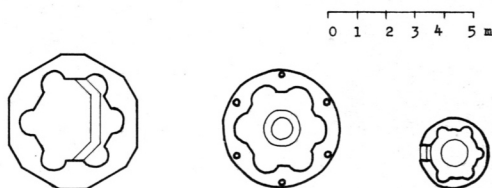
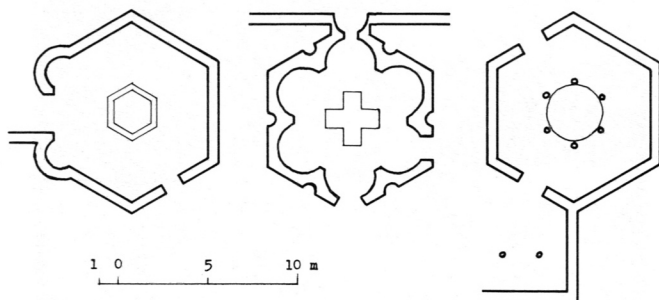
¹⁰ C. Cecchelli, *Catalogo delle cose d'arte e di antichità d'Italia*, Zara, Rim 1932.

¹¹ P. Vežić, *Ranosrednjovjekovna cisterna episkopalnog kompleksa u Zadru*, Diadora, sv. 9, Zadar 1979, str. 519.

29. Vrata s Valaressovim grbom s pročelja krstionice, (Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru)

30. Tlocrt krstionice u Zadru prema onima u Port-Bail (Francuska) i Deir Seta (Sirija), te prema piscini u San Marcello al Corso u Rimu i onima u Announa (Alžir) i Hamman-Lif (Tunis)

ona u idućoj apsidi, gdje je pred pragom položena stuba, koja dužinom znatno većom od dužine praga, te sačuvanim tragom bočne stranice nekog još starijeg otvora, upozorava na mogućnost vrlo starih vrata u toj konhi. Ona su preoblikovana u 15. st., kad je u njihov otvor uloženi kameni okvir s grbom nadbiskupa Valaressa na nadvratniku (slika 28). Prag njegova okvira i danas stoji na svom mjestu, a 1825. godine vrata su bila još u funkciji (slika 13). No, 1829. godine već su zazidana (slika 14). Vrlo lijepi okvir s raskošnim Valaressovim grbom nalazio se i na južnoj apsidi, a vodio je prema stubištu za prvi kat biskupove palače.¹²⁾ On je također bio postavljen u otvoru znatno starijih vrata (slika 17 i 29). Konačno, nakon 1829. godine, nova su probivena i na susjednoj konhi sa zapadne strane (slika 19). Dakle, čini se kako je izvorni raspored vrata na krstionici bio ovakav: prema katedrali vode ona k sjevernoj konhi, prema episkopiju ona na južnoj, a prema konsignatoriju ona na njoj susjednoj s istočne strane (crtež 21). Nad ovim je vratima stajao prozor zazidan u kasnijim preinakama građevine (slika 28).

Po vlastitom obliku krstionica je duhovit slog različitih geometrijskih formi. U njezinu se tlocrtu prožimaju šesterolist i šesterokut, a u prostoru dvije prizme. Vanjske su plohe donje prizme ravne, ali s malim polukružnim nišama posred svake stijene, a unutrašnje su oble. One zatvaraju plašt polukružnih, upravo potkovastih apsida, radijalno postavljenih uokolo kružnog središnjeg prostora (crtež 21). Taj pak, u gornjem dijelu prerasta u šesterokutni tambur (crtež 23). Apside su položene u uglovima među stranicama vanjskog šesterokuta. Prekrivene su s polukalotastim svodovima (crtež 22). U podu središnjeg kruga nalazi se križna piscina¹³⁾ natkrivena šesterokrlnim lepezastim svodom razapetim u vrhu tambura. Svod nije, poput onih nad konhama, srašten sa zidovima već upravo lebdi, oslonjen na šest točaka u uglovima tambura (crtež 22). S vanjske strane, u tambur se upiru kosi kontrafori, zrakasto položeni na njegove uglove. U odnosu na donju prizmu, gornja je zakrenuta za 30 stupnjeva. Na njenim se stijenama nalaze prozori, posred svake stranice tambura po jedan. Radi se o relativno velikim otvorima, nadvijenim s polukružnim lukom i zastrtim s kamenim tranzenama.¹⁴⁾ (slika 16). Izvorni pokrov krstionice bile su glinene tegule ili kamene ploče.

Spomenuo sam otklon od pravilnog geometrijskog reda koji pretpostavlja idealna struktura te građevine. Riječ je o donekle različitim kutovima među stranicama šesterolista, zatim o različitim dužinama stranica i opsega konha među njima. Tako je krstionica u cjelini nešto šira prema katedrali i nešto uža prema episkopiju. Kako te mjere nisu bitno različite, to nisu imale niti bitnog udjela na oblik pojedinih dijelova građevine. Pomake u odnosu na idealni red veličina možda ne treba pripisivati pukom slučaju, već određenom programu, po kome je krstionica mogla imati i sekundarnu namjenu u episkopalnom sklopu; sličnu onoj koju je

¹²⁾ P. Vežić, *Nadbiskupska palača u Zadru*, Peristil, sv. 22, Zagreb 1979, str. 49.

¹³⁾ I. Petricioli, *n.dj.*, str. 246.

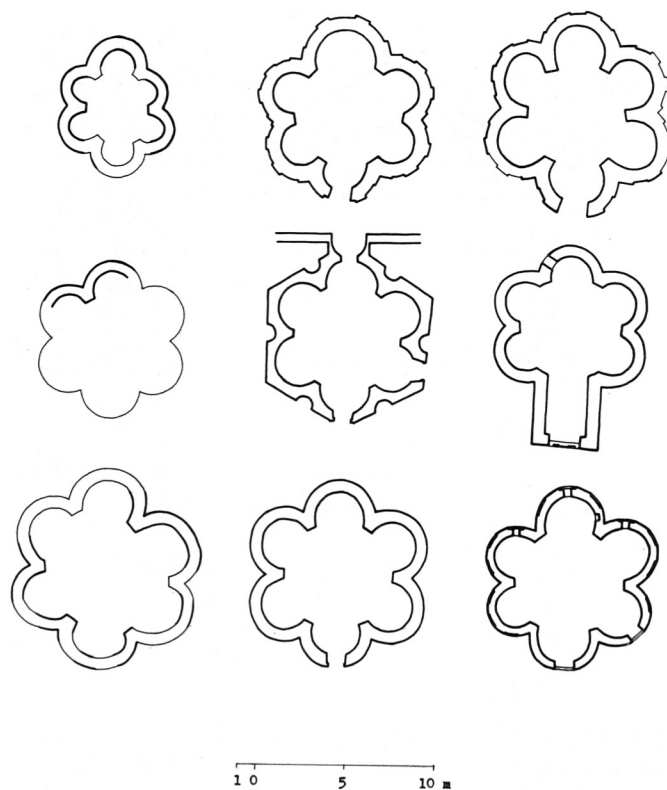
¹⁴⁾ I. Petricioli, *Fragmentsi skulpture od 6. do 8. st. iz Zadra*, Diadora, sv. 1, Zadar 1960, str. 186.

nosila crkvice sv. Križa u Ninu.¹⁵ Radi otklona od strogog reda oblika u vlastitoj strukturi nastali su i manji otkloni prema ortogonalnom redu antičkog rastera.

Osebnom prostornom rješenju te krstionice nije lako naći odgovarajuće poredbe. Šesterolisni unutrašnji oblik, ali i vanjski, ima mauzolej Calventia,¹⁶ odnosno martirij na rimskom groblju Pretexstat,¹⁷ datiran u 4. st. Slične su dvorane Antiohove palače i crkva djevice Hodigitrije u Carigradu, datirane u 5. i 6. st., ali su one sraštene sa susjednim prostorijama pa nemaju vlastiti vanjski oblik.¹⁸ Po njemu su zadarskom baptisteriju slične tri krstionice. Prva, u Port-Bailu u Francuskoj, problematično datirana u 4. st.; druga, u Deir Seta u Siriji, široko datirana u 5-6. st.; treća u Vareseu u Italiji datirana u 7. st.¹⁹ Međutim, sve one imaju različiti unutrašnji prostor. Po jednoj pojedinosti, našoj je krstionici najbliža ona u Francuskoj. Radi se o dvjema polukružnim nišama, doduše istaknutim u prostoru, ali postavljenim u uglovima među stranicama šesterolista.²⁰ Zanimljivo je da su krstionice u Port-Bailu, Zadru i Deir Seti, vanjskim mjerama gotovo jednake (crtež 30).

Sve te analogije ne ukazuju ni na kakav neposredni uzor originalnom obliku zadarskog šesterolista, ali upozoravaju na važnost specifične forme, koja sigurno nije slučajno izabrana, pa joj korijen i poruku nije ni moguće protumačiti iz drugih oblika. Stoga je važno dovoditi je u vezu i sa simbolikom polikonhalnih piscina, svojstvenih krstionicama rimske Afrike. Dvije šesterolisne među njima datirane su u 4. i 5. st.²¹ Tako je datiran i zdenac otkriven u krstionici nedaleko crkve San Marcello al Corso u Rimu²² (crtež 30). Dakle, šire sagledano, krstionica u Zadru se tipološki, po slogu svojih formâ i konstrukcija, uklapa u krug centralnih građevina kasnoantičkog razdoblja, podizanih po ugledu na prostore iz vremena rimske antike. Čini se važnim istaknuti osobno uvjerenje po kojemu su korijeni toga oblika vezani uz arhitekturu kasnog Rima, a ne ranog Bizanta. Stoga ovaj baptisterij valja pripisati vremenu koje prethodi justinijanovskoj epohi i svrstati ga uz opće prilike 4. i 5. st. na Jadranu.

31. Tlocrt krstionice u Zadru prema tlocrtima dalmatinskih šesterolista:

- 1) Škabrnja, crkva sv. Marije
- 2) Pridraga, crkva sv. Mihovila, (S. Gunjača)
- 3) Kašić (Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu)
- 4) Bribir (Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu)
- 5) Zadar, krstionica
- 6) Zadar, crkva sv. Marije, (I. Petricioli)
- 7) Brnaze, crkva sv. Mihovila, (S. Gunjača)
- 8) Trogir, crkva sv. Marije, (T. Marasović)
- 9) Split, crkva sv. Mihovila (sv. Trojice), (J. M. i T. Marasović)

¹⁵ M. Pejaković, *Broj iz svjetlosti*, Zagreb 1977.

¹⁶ L. Crema, *L'architettura romana*, Enciclopedia classica, sv. 12, Torino 1959, str. 629.

¹⁷ A. Grabar, *Martirium*, sv. 1, Pariz 1946.

¹⁸ R. Krautheimer, *Early christian and byzantine architecture*, Penguin books 1965, str. 48.

A. Grabar, *L'eta d'oro di Giustiniano*, Milano 1966, str. 82-83.

¹⁹ A. Khatchatrian, *Les baptisteres paleochretiens*, Pariz 1962.

²⁰ M. de Bottard, *Le baptistere de Port-Bail*, Cahiers archéologiques, sv. 9, Pariz 1957, str. 1-22.

²¹ A. Khatchatrian, *n. dj.*, str. 39.

²² R. Krautheimer, W. Frankl i S. Corbett, *Corpus basilicarum christianorum Romae*, sv. 2, fasc. 1, *Le basiliche paleocristiane di Roma*, sec. 4-9, Città di Vaticano 1962.

T. G. Jackson, *n. dj.*, str. 287.

A. Khatchatrian, *n. dj.*, str. 41.

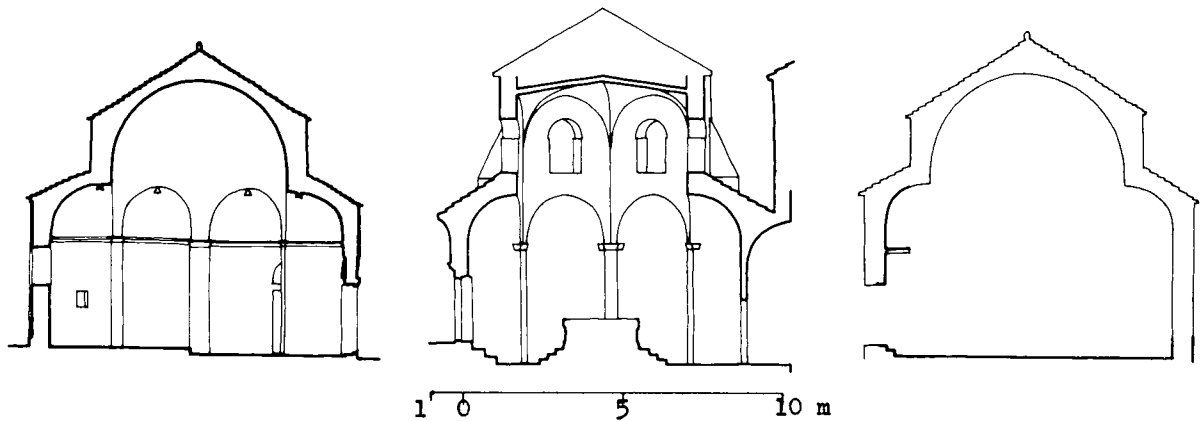
²³ Č. M. Iveković, *Krstionica kod stolne crkve...*, n. dj., str. 11-12.

J., M. i T. Marasović, *Sveta Trojica - Split*, Split 1971, str. 14.

N. Klaić, - I. Petricioli, *Prošlost Zadra*, n. dj., str. 128

T. Marasović, *Regionalizam u ranosrednjovjekovnoj arhitekturi Dalmacije*, Starohrvatska prosvjeta, sv. 14, Split 1985, str. 149.

Konačno, u vezi s odnosom oblika ove krstionice prema tipu šesterolisne ranosrednjovjekovne crkvice u Dalmaciji, valja kazati kako je odavno uočena ta povezanost.²³ Taj odnos nije samo formalan po općoj sličnosti, već je realan po stvarnim mjerama i rasprostranjenosti šesterolista. Naravno, u pojedinostima postoje razlike između njih i zadarske krstionice: prije svega u vanjskoj formi, zatim u raščlanjivanju vanjskog plašta, oblikovanju ulaznog kraka, tambura, svoda u njemu, prozora i sl. Strukturalne osobine prostora kod krstionice i šesterolista upravo su istovjetne: šest oblihi i dubokih apsida radijalno je poredano uokolo središnjeg kruga, nad kojim je tambur. Apside su natkrivene polukalotastim svodovima, a u tamburu je skriven svod nad centralnim prostorom. Osim samom arhitektonskom zamisli, šesterolista su s krstionicom povezani i njezinom veličinom u tlocrtu i u presjeku (crtež 31 i 32). U pojedinostima i ovdje postoje razlike: u veličini konha, naglašavanju one koja je svetište crkvice i sl.

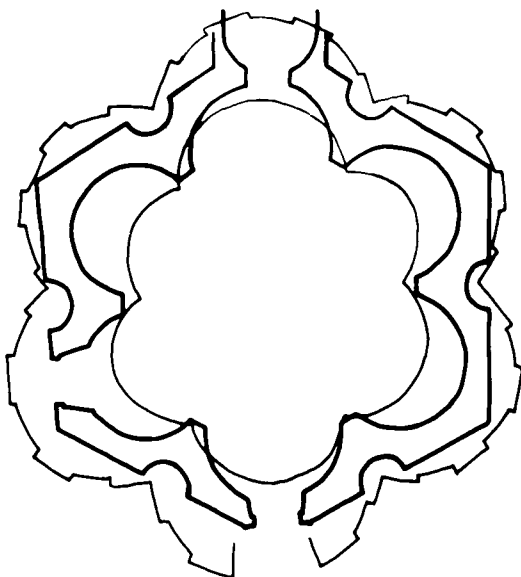

32. Presjek kroz krstionicu u Zadru prema presjecima šesterolista u Splitu i Trogiru:

- 1) Split, crkva sv. Mihovila (sv. Trojice)
- 2) Zadar, krstionica
- 3) Trogir, crkva sv. Marije

Ipak, i pored takvih osobina, mjere među tim građevinama neobično su slične. Veća odstupanja od veličine baptisterija imaju samo najmanji i najveći šesterolist. Prvi je crkva sv. Marije u Škabrnji kod Zadra,²⁴⁾ koja je svojim vanjskim opsegom osjetno manja od unutrašnjeg opsega krstionice. Drugi je crkva u Kašiću,²⁵⁾ također nedaleko Zadra, koja je svojim vanjskim opsegom unekoliko veća od vanjskog opsega krstionice (crtež 33). Dakle, u rasponu nešto širem od debljine zida zadarskog baptisterija kreću se sve razlike u tlocrtnim veličinama dalmatinskih šesterolista.

33. Odnos tlocrta krstionice u Zadru prema vanjskom opsegu šesterolista u Škabrnji i Kašiću

Dapače, pojedine crkvice, kao sv. Marija u Zadru,²⁶⁾ sv. Mihovil u Pridragi nedaleko Zadra,²⁷⁾ sv. Mihovil u Splitu (sv. Trojica),²⁸⁾ te osobito sv. Marija u Trogiru,²⁹⁾ svojim su mjerama upravo jednake sa zadarskom krstionicom (crtež 31). Za usporedbu u presjeku relevantni su samo crteži splitske i trogirke crkvice, a one su obje gotovo jednake s presjekom krstionice (crtež 32).

Sve to upozorava na krupni udio oblika i veličine baptisterija u Zadru na formiranje preromaničkog šesterolista u Dalmaciji. Tome u prilog posebno govori njihova rasprostranjenost. U Zadru se nalaze dva,³⁰⁾ a na području Ravnih kotara još pet takvih primjera: u Škabrnji, Kašiću, Pridragi, Kakmi,³¹⁾ i na Bribiru.³²⁾ Tri ostala su u Trogiru, Splitu i Brnazama³³⁾ nedaleko Splita. Dakle, ukupno deset građevina, što vjerojatno nije njihov konačan broj. No, i bez njega, okupljenost oko Zadra jasno je uočljiva, što na svoj način ukazuje i na središte iz kojega su sve one

²⁴⁾ Riječ je o građevini koju je nedavno otkrio i istražio akademik S. Gunjača, a u suradnji s M. Zekanom i P. Vežićem.

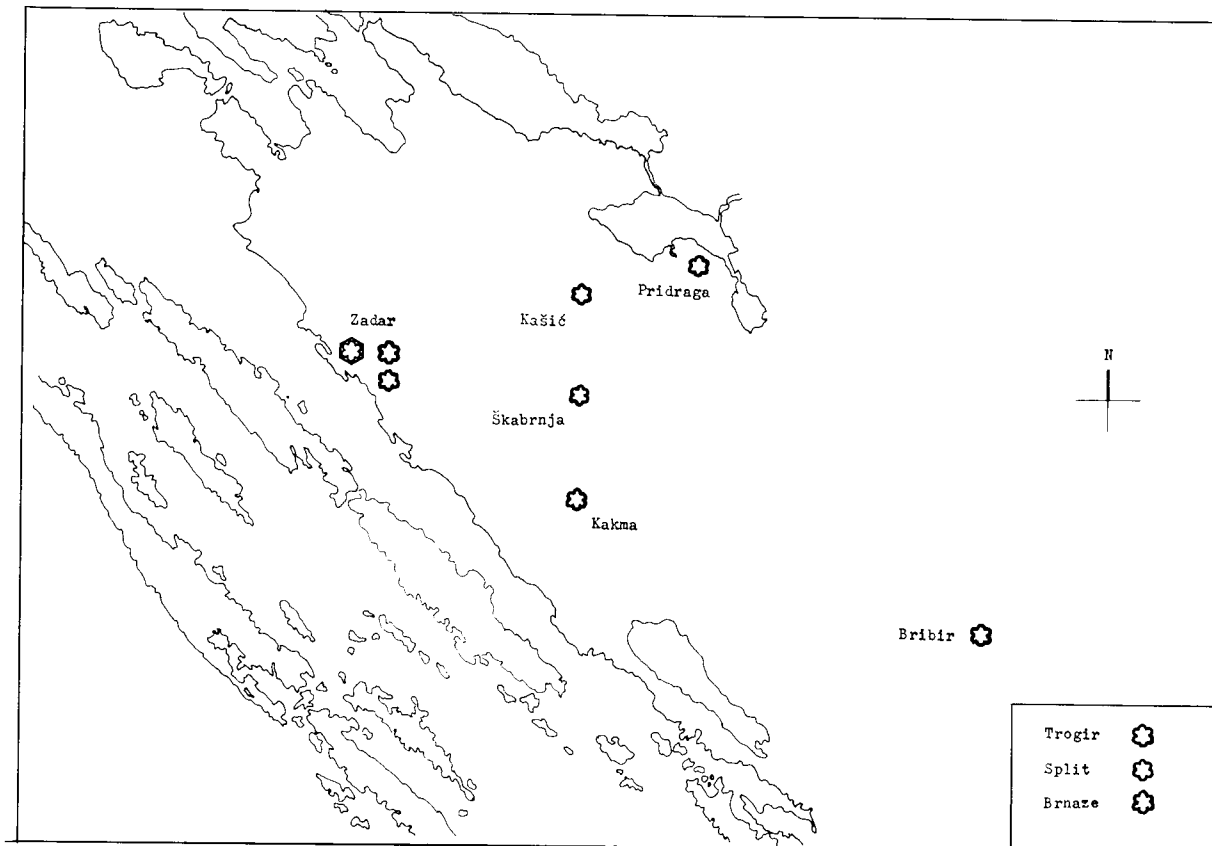
²⁵⁾ S. Gunjača, *Trogodišnji rad Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika*, Starohrvatska prosvjeta, sv. 7, Split 1960.

²⁶⁾ I. Petricioli, *Crkva Stomorica u Zadru*, Diadora, sv. 4, Zadar 1964, str. 247-267.

²⁷⁾ S. Gunjača, *Srednjovjekovni Dolac kod Novigrada*, Starohrvatska prosvjeta, sv. 8-9, Split 1963, str. 35-38.

²⁸⁾ J., M. i T. Marasović, *n. dj.*

²⁹⁾ T. Marasović, *Iskapanje ranosrednjovjekovne crkve sv. Marije u Trogiru*, Starohrvatska prosvjeta, sv. 8-9, Split 1963.

34. Karta rasprostranjenosti šesterolisnih crkvice u Dalmaciji

ponikle (crtež 34). Stoga se čini ispravnim konačno zaključiti da je krstionica u Zadru stvarni predložak šesterolistima u Dalmaciji. Oni su, čini se, potekli iz istog ateljea, ponavljaju primjer posve određenog liturgijskog i arhitektonskog programa, potvrđuju neposredno nadovezivanje preromaničke kulture na onu kasnoantičku u Dalmaciji, a možda ocrtavaju i djelatnost jedne graditeljske radionice, koju je vjerojatno moguće dovoditi u vezu s onim već uočenim klesarskim radionicama.

Summary

THE BAPTISTERY IN ZADAR

The Baptistery in Zadar is an early Christian building. It belongs to the episcopal complex which grew at the edge of the Roman forum whose layout of walls and directions predetermined the layout of the buildings, including the location of the baptistery within the complex. Unfortunately, it has not been preserved: it was destroyed in the 1943 war ravages in Zadar. The old documents about it are therefore of special importance, particularly the architectural drawings from the end of the last and the beginning of this century (some of them enclosed with this paper). Owing to them we can make graphic reconstructions of the height of the building, the part which connected it to the Cathedral and some other details and characteristics of its form and function.

Due to a truly original form of this building which is unique in architectural heritage, it is impossible to point out what it was modelled on. Yet owing to the structure of space and construction, the Baptistery can be connected with the early Christian period of the 4th or the 5th century.

In Dalmatia there is a number of hexagonal buildings whose form and size are quite similar to those of the Zadar Baptistery. They make up a group of pre-Romanesque chapels modelled on this Baptistery, which is corroborated by their form, dimensions and especially by their number. There are two examples from this group in Zadar, five more in the area gravitating towards Zadar, and three outside it. All these facts suggest the hypothesis about a certain studio which produced this type of building and a workshop which adopted it and passed it on.

³⁰ Drugi zadarski šesterolist jest crkvice sv. Krševana u predgrađu Arbanasi. Riječ je o građevini koja nažalost nije sačuvana, ali je ostala zabilježena na maketi Zadra iz 16. st. Oblikom je bila slična crkvi sv. Marije (I. Petricioli, *Maketa Zadra u Pomorskom muzeju Venecije*, Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, sv. 2, Zadar 1958.).

³¹ Za spomenik su znali M. Abramčić i S. Gunjača, ali ga nisu dospjeli istražiti, nažalost, niti sačuvati. Njegovi su ostaci nedavno razoreni i nestali pod trasom nove ceste. O tome je, uz ostalo, podnio izvještaj M. Zekan, a na znanstvenom skupu u Benkovcu 1984. godine.

³² Kako građevina nije do kraja otkopana, to su mišljenja o njezinoj obliku još uvijek nepotvrđena. Uvrštavajući crkvicu u grupu ovih spomenika, priklanjam se mišljenju da se i ovdje radi o šesterolistu.

³³ S. Gunjača, *Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazi kod Sunje*, Starohrvatska prosvjeta, sv. 4, Split 1955.